

Onderwijs en leeropbrengsten in de Basisvorming: een tussenbalans

Inleiding op het themanummer

A.A.M. Houtveen, E.C. Roelofs, J.N. Streumer

De Basisvorming als vernieuwing

In augustus 1993 is in de Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs de Basisvorming van start gegaan. Het betrof een grootschalige vernieuwing met gevolgen voor zowel de schoolorganisatie als de wijze van lesgeven. Met de Basisvorming werd een drietal algemene doelstellingen beoogd. Ten eerste uitstel van verplichte studie- en beroepskeuze, met name om ongelijkheid van kansen (naar sociaal milieu en sekse) tegen te gaan. Een gemeenschappelijk onderwijsprogramma zou hierin een sleutelfunctie moeten vervullen. Ten tweede een algehele verhoging van het peil van het jeugdonderwijs. De verhoging van het peil heeft te maken met de door de leerlingen gerealiseerde leerprestaties. De overheid heeft getracht de 'prestatielat' hoger te leggen door de inhoud van het onderwijs zo aan te passen, dat deze meer voldoet aan de eisen die de huidige samenleving stelt. Een probleem hierbij is overigens wel dat veranderingen in de leerinhoud het meten van de toe- of afname van het peil bemoeilijken. Een derde doel was de versterking van het beroepsvoorbereidend karakter van het LBO (Tweede Kamer, 1991), een doel dat kennelijk niet is gerealiseerd, getuige de invoering van het voorbereidend middelbaar beroeps onderwijs (VMBO) per 1 augustus 1999.

Ter realisering van de Basisvorming zijn destijds voor 15 vakken kerndoelen geformuleerd. Concreet betekende dit een verbreding van het vakkenpakket tijdens de periode van Basisvorming. Daarnaast geldt dat er behalve voor ontwikkeling van kennis, ook volop aandacht zou moeten zijn voor vaardigheden van verschillende aard. Gevolg zou zijn minder uitval en betere aansluiting op vervolgonderwijs.

In aanvulling op de kerndoelen heeft het ProcesManagement Basisvorming (PMB) als

een van de belangrijkste innovatie-ondersteunende activiteiten de zogeheten TVS-karakteristieken geformuleerd: toepassen, vaardigheid en samenhang (PMB, 1993a, 1993b). Deze geven de gewenste richting aan met betrekking tot het didactisch handelen. Toepassingsgericht onderwijs betekent volgens het PMB dat de te verwerven kennis levensecht en authentiek moet zijn, betekenis moet hebben voor het persoonlijk leven en voor de maatschappij. Leren door doen zou een belangrijke plaats moeten gaan innemen. Wil onderwijs toepassingsgericht zijn, dan zal een aantal vaardigheden ontwikkeld dienen te worden. Een vijftal algemene vaardigheden van zeer uiteenlopende aard wordt expliciet genoemd: een eenvoudig onderzoek verrichten, een eigen standpunt verwoorden, samenwerken aan een opdracht en de resultaten gezamenlijk presenteren, relaties leggen met de praktijk van verschillende beroepen, criteria hanteren bij het zelf beoordelen van werkstukken. Met de kernkarakteristiek 'samenhang' wordt bedoeld op het belang van een duidelijke relatie tussen de kerndoelen van verschillende vakken, door middel van vakken-integratie en het gebruik van vakoverstijgende thema's. Daarnaast wordt bedoeld op de versterking van de samenhang tussen onderwijs en begeleiding, door versterking van de relatie tussen vaklessen en mentorlessen, en tussen binnen- en buitenles-activiteiten.

Onderzoek naar de invoering van de Basisvorming

In dit themanummer wordt een tussenbalans opgemaakt als het gaat om de implementatie van de Basisvorming en de (eerste) leerresultaten. Nadrukkelijk kunnen we spreken van een tussenbalans, omdat bekend is dat vernieuwin-

gen niet in enkele jaren worden geïmplementeerd.

Veel van de onderzoeksresultaten hadden tot nu toe voornamelijk betrekking op voorwaarden voor implementatie van de Basisvorming en konden bovendien worden getypeerd als 'kleinschalig'. In dit themanummer wordt verslag gedaan van studies naar organisatorische voorwaarden en factoren op school- en klasniveau, het didactisch handelen en leeruitkomsten. Het verkregen beeld kan als representatief voor de Nederlandse situatie worden beschouwd, als we kijken naar de gehanteerde steekproeven.

De dataverzameling omtrent organisatorische voorwaarden en factoren en didactisch handelen heeft plaatsgevonden in de periode vlak na de invoering (1993-1994) tot drie jaar na de invoering van de Basisvorming (1996-1997). De studie naar leeruitkomsten is gebaseerd op data afkomstig uit VOCL-cohortstudies, waarbij leerresultaten van voor (cohort gestart in 1989) en na de Basisvorming (cohort gestart in 1993) worden vergeleken.

Van den Bergh, Peters-Sips en Swartz doen verslag van vier deelevaluaties zoals uitgevoerd door de Inspectie op ruim 300 vestigingen voor voortgezet onderwijs. In wezen is sprake van vier deelonderzoeken die in het artikel samenvattend worden gerapporteerd. Een vrij breed scala aan onderwijskundige en schoolorganisatorische voorwaarden is in kaart gebracht die van belang zijn voor de invoering van de Basisvorming. In het artikel wordt verslag gedaan van de realisatie van een positief pedagogisch klimaat, de zorgbreedte in de Basisvorming, voorwaarden voor voorbereiding op studie en beroep en de realisatie van schoolbeleid gericht op implementatie van de Basisvorming in het jaar 1996. De Inspectie heeft voor de vier genoemde aspecten een aantal standaarden ontwikkeld, op basis van de eisen die de overheid aan de Basisvorming stelt. In belangrijke mate is daarbij gebruik gemaakt van een beleidsanalyse (Karstanje, 1996). De standaarden zijn uitgewerkt in deelaspecten, waarvoor op verschillende wijzen data zijn verzameld: documentenanalyses, observaties, interviews, en vragenlijsten. Gerapporteerd worden de uiteindelijke oorde-

len van de inspectie op de onderscheiden deelaspecten.

In de onderzoeken van respectievelijk Roelofs en Houtveen en Roelofs, Franssen, Houtveen en Lagerweij is gepoogd een operationalisering te maken van (gewenst) didactisch handelen, zoals dat voortvloeit uit de TVS-karakteristiek. De auteurs onderscheiden kenmerken van een didactiek van authentiek leren, die afgeleid kunnen worden uit recente leer- en instructie-theoretische inzichten. Het geschetste raamwerk vormt de kern van moderne opvattingen over onderwijzen en leren en voor onderwijs in de Basisvorming. Vier kenmerken worden onderscheiden: 1) constructie van kennis in complete taaksituaties, 2) gerichtheid op de leefwereld van leerlingen, 3) waarde van leeractiviteiten voor situaties buiten school, 4) communicatie en samenwerking.

In een grootschalige interview- en surveystudie onder een representatieve groep docenten Nederlands en wiskunde afkomstig uit 90 scholen voor voortgezet onderwijs zijn Roelofs en Houtveen nagegaan in welke mate docenten anno 1996-1997 een didactiek van authentiek leren realiseren. Daarbij is tevens gelet op de invulling van condities op docent- en schoolniveau, die samenhangen met de realisatie van de gewenste didactiek in de basisvorming, zoals rolopvatting, deskundigheid, coördinatie en afstemming. Voorts is nagegaan in hoeverre de succesvolle realisatie van condities gepaard gaat met een frequentere realisatie van authentiek leren.

Roelofs, Franssen, Houtveen en Lagerweij onderzochten in een longitudinale dieptestudie op drie brede scholengemeenschappen de realisatie van authentiek leren door verschillende databronnen aan te boren. Zelfrapportages van docenten over hun eigen lesgedrag (via vragenlijsten) zijn aangevuld door percepties van leerlingen te bevragen. Daarnaast zijn interviews gehouden met docenten over de specifieke vormgeving van methodegebruik bij de vakken Engels en wiskunde. Authentiek leren betekent bij moderne vreemde talen een nadruk op de communicatieve functie van taal. Bij wiskunde gaat het om contextrijk leren. Ook in deze studie is ingegaan op de vervulling van condities voor authentiek leren op klas- en schoolniveau.

In de vierde bijdrage van dit themanummer gaan Van der Werf, Lubbers en Kuyper in op de vraag of de onderwijsopbrengsten van het voortgezet onderwijs zijn verbeterd sinds de invoering van de Basisvorming. Ook wordt nagegaan of sinds de Basisvorming de groepsgebonden ongelijkheid van kansen is toe- of afgenomen. Gedoeld wordt op verschillen in prestatie en bereikte onderwijspositie samenhangend met sekse, sociaal-economische status en etniciteit. Daarmee wordt ingegaan op de vraag of de Basisvorming tot een algehele verhoging van het peil van jeugdonderwijs komt in die zin dat alle leerlingen er gelijkelijk van profiteren. Van der Werf et al. baseren zich in hun uitspraken op een analyse van data afkomstig uit twee VOCL-cohorten, met beide een omvang van aanvankelijk bijna 20.000 leerlingen. Vergeleken worden leerlingen die in 1989 startten in het voortgezet onderwijs en leerlingen die dat in 1993 deden, ten tijde van de invoering van de Basisvorming.

Literatuur

- Karstanje, P.N. (1996). *Beleidstheorie basisvorming. Een proeve van reconstructie*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Procesmanagement Basisvorming (1993a), *Van kerndoel naar praktijk, deel A*. Almere: Procesmanagement Basisvorming.
- Procesmanagement Basisvorming (1993b), *TVS-karakteristieken, deel B*. Almere: Procesmanagement Basisvorming.
- Tweede Kamer (1991). *Wijziging van onder meer de Wet op het voortgezet onderwijs en de Wet op het basisonderwijs in verband met de invoering van basisvorming in het voortgezet onderwijs, de invoering van kerndoelen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs en de invoering van het voorbereidend beroepsonderwijs* (kamerstuk 20381, nr. 141). 's Gravenhage: Staatsuitgeverij.